

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA PERIFRAZALARNING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI

Imomova Shaxloxon Qobuljon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarida perifrazalarning lingvokulturologik xususiyatlari, ularning milliy tafakkur, madaniyat, urf-odatlar, diniy qarashlar hamda xalqning dunyoqarashi bilan bog'liq jihatlari tahlil qilinadi. Perifraza tushunchasining tilshunoslikdagi o'rni, uning semantik va uslubiy xususiyatlari, nutq jarayonida qo'llanish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, o'zbek va ingliz tillaridagi ayrim perifrazalar qiyosiy o'rganilib, ularda aks etgan milliy-madaniy mazmun ochib beriladi. Perifrazalarni lingvokulturologik jihatdan tadqiq etish til va madaniyat munosabatlarini chuqurroq anglash, tillararo muloqotda milliy o'ziga xosliklarni hisobga olish hamda tarjima jarayonidagi muammolarni aniqlashga xizmat qilishi asoslanadi.

Kalit so'zlar: perifraza, lingvokulturologiya, til va madaniyat, milliy mentallik, lingvomadaniy birlik, semantika, qiyosiy tahlil, o'zbek tili, ingliz tili, tarjima.

KIRISH.

Bugungi globallashuv sharoitida turli xalqlarning tili, madaniyati, dunyoqarashi va milliy qadriyatlarini o'zaro qiyosiy o'rganish tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Til nafaqat axborot almashish vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy tajribasi, ma'naviy qadriyatlari va milliy tafakkurini o'zida mujassam etuvchi murakkab hodisadir. Har bir tilda muayyan tushunchalarni bevosita nomlash bilan bir qatorda, ularni obrazli, ta'sirchan va tavsifiy ifodalash usullari ham mavjud. Ana shunday vositalardan biri perifrazadir.

Perifrazalar tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytirib, narsa-hodisa, shaxs, joy yoki tushunchani uning muhim belgisi, xususiyati, vazifasi yoxud boshqa bir aloqador jihati orqali ifodalashga xizmat qiladi. Ular badiiy adabiyot, publitsistika, ommaviy axborot vositalari, kundalik nutq va boshqa kommunikativ sohalarida faol qo'llanadi. Perifrazalarning mazmuni faqat lug'aviy ma'no bilan cheklanmaydi. Ularning ayrimlarida muayyan xalqning tarixi, dini, urf-odatlari, ijtimoiy tajribasi va milliy dunyoqarashi ham aks etadi.

O'zbek va ingliz tillarini qiyosiy o'rganish bu jihatdan alohida ahamiyatga ega. Chunki mazkur tillar turli til oilalariga mansub bo'lib, ularda shakllangan milliy-madaniy tajriba ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, o'zbek tilidagi "oq oltin" perifrazasi paxtaning iqtisodiy va tarixiy ahamiyati bilan bog'liq bo'lsa, ingliz tilidagi "the Bard of Avon" ifodasi Uilyam Shekspirning Avon daryosi bo'yidagi Stratford shahri bilan bog'liq hayoti va ijodiga ishora qiladi. Har ikki ifoda muayyan obyektni boshqa nomlash vositasi orqali tanitadi, biroq ularning madaniy asoslari turlicha.

Mavzuning dolzarbligi perifrazalarni faqat stilistik vosita sifatida emas, balki xalqning madaniy tajribasini ifodalovchi til birligi sifatida o'rganish zarurati bilan belgilanadi. Ayniqsa, o'zbek va ingliz tillaridagi perifrazalarning umumiy hamda farqli jihatlarini aniqlash, ularning milliy-madaniy mazmunini ochib berish va tarjimada adekvat ifodalash masalalari muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Maqolaning maqsadi o'zbek va ingliz tillaridagi perifrazalarning lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlash, ularning semantik va uslubiy imkoniyatlarini qiyosiy tahlil qilish hamda milliy-madaniy mazmunini yoritishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun perifraza tushunchasining nazariy asoslarini ko'rib chiqish, til va madaniyat munosabatlarini izohlash, ikki tildagi perifrazalarning qo'llanish xususiyatlarini qiyoslash va ularning tarjimasida yuzaga keladigan lingvomadaniy masalalarni aniqlash vazifalari belgilandi.

Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy-chog'ishtirma, semantik tahlil hamda lingvokulturologik tahlil usullaridan foydalanildi. Tahlil uchun keltirilgan misollar perifrazalarning ma'no va madaniy xususiyatlarini izohlashga xizmat qiladi.

1. PERIFRAZA TUSHUNCHASI VA UNING TILSHUNOSLIKDAGI O'RNI.

Perifraza tilshunoslikda narsa, hodisa, shaxs yoki tushunchani uning bevosita nomi bilan emas, balki muayyan belgi, xususiyat, vazifa yoki aloqadorlikni ifodalovchi birikma orqali nomlash usuli sifatida talqin qilinadi. Ushbu hodisa tilning nominativ va ekspressiv imkoniyatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, nutqqa obrazlilik, ta'sirchanlik va uslubiy rang-baranglik baxsh etadi.

Perifrazaning asosiy xususiyati shundan iboratki, unda muayyan obyekt boshqa bir ifoda orqali qayta nomlanadi. Masalan, o'zbek tilidagi "oq oltin" birikmasi paxtani, "zangori ekran" birikmasi esa televideniye anglatishi mumkin. Ingliz tilida "the Bard of Avon" Shekspirni, "the Emerald Isle" esa Irlandiyani ifodalash uchun ishlatiladi.

Mazkur birikmalarni tushunish uchun ularning tarkibiy qismlarining lug'aviy ma'nosini bilishning o'zi yetarli bo'lmasligi mumkin. Tinglovchi yoki o'quvchi ifodaning qaysi obyektga ishora qilayotganini aniqlash uchun tarixiy, madaniy yoki kontekstual bilimlarga ham tayanadi. Shu jihatdan perifrazalar tilning semantik tuzilishi bilan birga, insonning bilim va tajriba tizimini ham namoyon etadi.

Perifraza metafora, metonimiya, frazeologik birlik va boshqa obrazli ifoda vositalari bilan yaqin munosabatda bo'lishi mumkin. Biroq bu tushunchalarni bir-biridan farqlash lozim. Metafora o'xshashlik asosida ma'no ko'chishini ifodalasa, metonimiya predmetlar yoki tushunchalar o'rtasidagi aloqadorlikka asoslanadi. Perifraza esa obyekttni tavsiflovchi yoki unga ishora qiluvchi boshqa ifoda bilan nomlashga xizmat qiladi. Shu sababli perifrazada metaforik yoki metonimik mexanizmlar ishtirok etishi mumkin, ammo har qanday metafora yoki frazeologik birlikni perifraza deb hisoblash to'g'ri emas.

Masalan, “oq oltin” birikmasida paxta qimmatbaho metallga qiyoslanib, uning iqtisodiy qiymati va ahamiyati ta’kidlanadi. Bu yerda metaforik ma’no ko‘chishi perifrazaning shakllanishiga asos bo‘lgan. “The Bard of Avon” ifodasida esa “Bard” so‘zi shoirga ishora qiladi, “Avon” komponenti esa Shekspirning tug‘ilgan joyi bilan bog‘liq geografik belgini bildiradi. Natijada shaxsning nomi uning kasbi va joy nomi orqali ifodalanadi.

Perifrazalar bajaradigan vazifasiga ko‘ra turlicha namoyon bo‘ladi. Ular biror obyekttni takroran nomlash, matnda uslubiy xilma-xillik yaratish, muayyan belgini alohida ta’kidlash, ijobiy yoki salbiy munosabat bildirish hamda milliy-madaniy axborotni yetkazish uchun ishlatilishi mumkin. Badiiy matnda perifraza obrazning xususiyatini ochib bersa, publitsistik matnda ijtimoiy hodisaga baho berish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Demak, perifrazani o‘rganishda uning shakli tuzilishi va lug‘aviy ma’nosi bilan cheklanmasdan, kontekstdagi vazifasi, baholovchi xususiyati va madaniy mazmunini ham hisobga olish zarur.

2. TIL VA MADANIYAT MUNOSABATI: LINGVOKULTUROLOGIK YONDASHUV.

Lingvokulturologiya til va madaniyatning o‘zaro munosabatini, tilda mustahkamlangan milliy qadriyatlar, ramzlar, tarixiy tasavvurlar va madaniy bilimlarni o‘rganuvchi tilshunoslik yo‘nalishidir. Ushbu yondashuvga ko‘ra, til birliklarining mazmuni faqat grammatik yoki lug‘aviy ma’nolar bilan cheklanmaydi. Ularning qo‘llanishi va talqiniga muayyan jamiyatning tarixiy tajribasi, ijtimoiy me’yorlari hamda madaniy qarashlari ham ta’sir ko‘rsatadi.

Har bir xalqning tili o‘ziga xos madaniy belgilar tizimini shakllantiradi. Ayrim so‘z va iboralar muayyan millat vakillari uchun alohida tarixiy yoki ramziy ma’noga ega bo‘lishi mumkin. Bunday birliklar boshqa til vakillari tomonidan to‘g‘ri tushunilishi uchun qo‘shimcha izoh yoki madaniy kontekst talab etadi.

Masalan, o‘zbek tilidagi “oq oltin” ifodasi paxtani anglatadi. Mazkur perifrazaning shakllanishi paxtaning O‘zbekiston iqtisodiyoti, qishloq xo‘jaligi va tarixidagi o‘rni bilan bog‘liq. O‘zbek tilida bu ifoda nafaqat paxtaning moddiy qiymatini, balki muayyan tarixiy davrlarda unga berilgan ijtimoiy ahamiyatni ham eslatishi mumkin. Shuning uchun ushbu perifrazaning mazmuni matn va tarixiy sharoitga qarab turlicha talqin qilinadi.

Ingliz tilidagi “the Emerald Isle” — “Zumrad orol” ifodasi Irlandiyani anglatadi. Bu nom Irlandiyaning yashil tabiati va o‘ziga xos landshafti bilan bog‘liq. Ushbu misolda tabiat manzarasi mamlakatning ramziy tavsifiga aylangan. O‘zbek tilidagi “oq oltin” va ingliz tilidagi “the Emerald Isle” ifodalari turli obyektlarni anglatadi, biroq ikkalasida ham muayyan belgi asosida madaniy jihatdan tanilgan nom hosil qilingan.

Lingvokulturologik tahlilda milliy mentallik tushunchasi ham muhim o‘rin tutadi. Milliy mentallik muayyan jamiyatda tarixiy va ijtimoiy tajriba ta’sirida shakllangan

qarashlar, qadriyatlar, tasavvurlar hamda fikrlash xususiyatlarini anglatadi. Biroq biror perifrazani butun xalqning o'zgarmas dunyoqarashini ifodalovchi birlik sifatida talqin qilishdan ehtiyot bo'lish lozim. Uning ma'nosi tarixiy davr, ijtimoiy guruh, nutq vaziyati va individual munosabatlarga qarab o'zgarishi mumkin.

Masalan, o'zbek tilidagi "ko'ngil ko'zi" birikmasi insonning ichki sezgisi, ma'naviy anglash qobiliyati yoki voqelikni qalban idrok etish xususiyatini ifodalashi mumkin. Ushbu birikma o'zbek tilida keng tarqalgan "ko'ngil" tushunchasining hissiy va ma'naviy mazmuni bilan bog'liq. Biroq uning har bir qo'llanishini qat'iy ma'nodagi perifraza deb belgilashdan oldin kontekst va lingvistik mezonlar asosida tahlil qilish zarur.

Shu tariqa, lingvokulturologik yondashuv perifrazalarning shakllanishi va talqinida til, tarix, madaniyat va inson tafakkuri o'rtasidagi murakkab aloqalarni aniqlash imkonini beradi.

3. O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI PERIFRAZALARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI.

O'zbek va ingliz tillaridagi perifrazalar shakliyl tuzilishi, ma'no ko'lami, qo'llanish sohasi va madaniy asoslariga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega. Har ikki tilda perifrazalar shaxs, joy, tabiat hodisasi, ijtimoiy tushuncha yoki muayyan faoliyatni tavsiflash uchun ishlatiladi. Shu bilan birga, ularning ayrimlari muayyan millat tarixida muhim o'rin tutgan hodisalar bilan chambarchas bog'liq.

3.1. Milliy qadriyatlar va tarixiy tajriba bilan bog'liq perifrazalar.

O'zbek tilidagi perifrazalarning muhim xususiyatlaridan biri ularning milliy hayot, tarixiy tajriba va ijtimoiy qadriyatlar bilan bog'liqligidir. Masalan, "oq oltin" paxtaning ramziy nomi sifatida qo'llanadi. "Oq" komponenti rangni, "oltin" komponenti esa qimmat va muhim boylilikni ifodalaydi. Ushbu birikma paxtaning iqtisodiy ahamiyatini obrazli ravishda ta'kidlaydi.

Biroq mazkur ifodaning madaniy mazmunini faqat ijobiy baho bilan cheklab bo'lmaydi. O'zbekiston tarixida paxtachilik bilan bog'liq iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlar murakkab kechgan. Shu sababli "oq oltin" perifrazasi turli tarixiy va publitsistik kontekstlarda turlicha baholanishi mumkin.

Ingliz tilidagi "the Bard of Avon" ifodasi Uilyam Shekspirga nisbatan qo'llanadi. "Bard" so'zi shoir yoki qo'shiqchi-shoir ma'nolarini bildiradi, "Avon" esa Shekspir hayoti bilan bog'liq geografik nomdir. Mazkur perifraza ingliz adabiy madaniyatida Shekspirning alohida o'rnini ko'rsatadi. Uning mazmunini to'liq anglash uchun ingliz adabiyoti tarixi va Shekspir ijodi haqidagi bilimlar muhimdir.

Yana bir misol — "the Father of English Poetry", ya'ni "ingliz she'riyatining otasi" ifodasidir. Bu nom odatda Jefri Choserga nisbatan ishlatiladi. Perifraza ijodkorning ingliz adabiyoti rivojiga qo'shgan hissasini ta'kidlaydi. Bu yerda "ota" komponenti biologik qarindoshlikni emas, balki asos soluvchi yoki muhim namuna bo'lgan shaxsni bildiradi.

Mazkur misollar shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillaridagi perifrazalar muayyan tarixiy tajribani, ijtimoiy ahamiyatni yoki madaniy xotirani qisqa ifoda orqali yetkazishi mumkin. Ularning madaniy mazmuni esa tegishli xalqning tarixi va ijtimoiy hayoti bilan tanishlik darajasiga bog'liq.

3.2. Tabiat va geografik tasavvurlar bilan bog'liq perifrazalar.

Tabiat, geografik muhit va tabiiy belgilar perifrazalarning shakllanishida muhim manba hisoblanadi. Muayyan hududning iqlimi, o'simlik dunyosi, relyefi yoki tabiiy boyliklari uning obrazli nomlanishiga asos bo'lishi mumkin.

Ingliz tilidagi "the Emerald Isle" ifodasi Irlandiyaning yashil manzaralari bilan bog'liq. Zumrad qimmatbaho yashil tosh bo'lgani sababli, u mamlakatning tabiiy rangini obrazli ifodalash uchun qo'llanadi. Mazkur perifraza geografik obyektning nomini takrorlamasdan, uning o'ziga xos belgisini ta'kidlaydi.

"Land of the Rising Sun" — "Quyosh chiqadigan mamlakat" ifodasi esa Yaponiyani anglatadi. Ushbu nom mamlakatning yaponcha nomi — Nihon yoki Nippon bilan bog'liq bo'lib, "quyoshning kelib chiqishi" mazmunini ifodalaydi. Bu perifraza geografik tasavvur va milliy ramziylikning o'zaro uyg'unlashgan namunasidir.

O'zbek tilida "moviy gumbaz" birikmasi ayrim kontekstlarda osmonni, boshqa holatlarda esa gumbazli me'moriy inshootlarni tavsiflash uchun ishlatilishi mumkin. Demak, uning perifrazaviy vazifasi kontekstga bog'liq. Agar u osmonning bevosita nomi o'rnida qo'llanib, uning rang va shakl xususiyatini ifodalasa, perifrazaviy ma'no yuzaga keladi.

Tabiat bilan bog'liq perifrazalarni tahlil qilishda ularning universal va milliy xususiyatlarini farqlash lozim. Yashillik, quyosh, osmon yoki tog' kabi obrazlar ko'plab xalqlar uchun tushunarli bo'lishi mumkin. Biroq muayyan tabiiy obrazning alohida mamlakat yoki xalq bilan bog'lanishi tarixiy va madaniy tajriba orqali shakllanadi.

3.3. Diniy qarashlar va ma'naviy tushunchalar bilan bog'liq perifrazalar.

Diniy qarashlar ham perifrazalarning shakllanishi va qo'llanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biridir. Diniy tushunchalar bilan bog'liq ifodalar ko'pincha hurmat, ehtirom, e'tiqod, axloqiy qadriyatlar va ma'naviy tasavvurlarni aks ettiradi.

O'zbek tilida "ikki dunyo saodati" birikmasi insonning bu dunyo va oxiratdagi farovonligi, baxti hamda ma'naviy kamolotini ifodalashi mumkin. Ushbu birikma islomiy dunyoqarashda muhim o'rin tutuvchi dunyo va oxirat tushunchalariga asoslanadi. Uning mazmuni diniy bilimlar va nutq kontekstiga qarab yanada aniqlashadi.

"Yaratganning bandasi" ifodasi insonni Alloh yaratgan mavjudot sifatida tavsiflash uchun ishlatiladi. Bu birikmada insonning yaratilganlik maqomi va diniy e'tiqod bilan bog'liq qarashlar aks etadi. Biroq mazkur ifoda grammatik jihatdan oddiy tavsifiy birikma ham bo'lishi mumkin. Uni perifraza sifatida baholashda aniq kontekstdagi vazifasi hisobga olinishi zarur.

Ingliz tilida “the Almighty” ifodasi Alloh yoki Xudoni anglatish uchun ishlatilishi mumkin. “Almighty” komponenti cheksiz qudrat va kuch ma’nosini bildiradi. Bu birlik diniy matnlarda, ibodatlarda va diniy mazmundagi nutqda uchraydi. U muayyan mavjudotni uning asosiy sifatlaridan biri orqali nomlash xususiyatiga ega.

“King of Kings” — “Shohlar shohi” ifodasi ham ayrim diniy kontekstlarda oliy hukmdor yoki Xudoning qudratini ifodalash uchun qo‘llanadi. Ushbu birikmaning aniq talqini matnning diniy an’anasi va kontekstiga bog‘liq.

O‘zbek va ingliz tillaridagi diniy perifrazalarni qiyoslashda ikki jihat muhimdir. Birinchidan, har bir tilning diniy leksikasi tegishli diniy an’analar va tarixiy jarayonlar ta’sirida shakllangan. Ikkinchidan, diniy tushunchalarni ifodalashda qo‘llanadigan ayrim obrazlar turli tillarda o‘xshash bo‘lsa-da, ularning qo‘llanish doirasi va madaniy assotsiatsiyalari bir xil bo‘lmagligi mumkin.

Shuning uchun diniy perifrazalarni tarjima qilishda faqat lug‘aviy muqobilni topish yetarli emas. Tarjimon ifodaning e’tiqodiy mazmuni, hurmat darajasi va tegishli diniy muhitdagi vazifasini ham hisobga olishi lozim.

4. PERIFRAZALARNING SEMANTIK VA USLUBIY XUSUSIYATLARI.

Perifrazalarning lingvokulturologik xususiyatlarini to‘liq anglash uchun ularning semantik tuzilishi va nutqdagi vazifalarini ham o‘rganish zarur. Perifraza ko‘pincha obyektning bir yoki bir nechta belgisini ajratib ko‘rsatadi. Shu orqali uning mazmuni kengayadi, o‘quvchida muayyan tasavvur hosil bo‘ladi va ifodaning emotsional ta’siri kuchayadi.

Birinchi xususiyat — nominativlik. Perifraza bevosita nom o‘rnida kelib, muayyan shaxs, joy yoki hodisani anglatadi. Masalan, “the Bard of Avon” Shekspirni, “the Emerald Isle” esa Irlandiyani ifodalaydi. Bunday birliklar matnda takrorlarning oldini olish va uslubiy rang-baranglik yaratish imkonini beradi.

Ikkinchi xususiyat — obrazlilik. Perifrazada obyekt uning muhim belgisi yoki boshqa bir tushuncha bilan o‘xshashligi orqali tavsiflanadi. “Oq oltin” birikmasida paxta qimmatbaho metall bilan qiyoslanadi. Natijada obyektning iqtisodiy qiymati va ahamiyati obrazli shaklda namoyon bo‘ladi.

Uchinchi xususiyat — baholovchanlik. Ayrim perifrazalar obyektga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatni ifodalaydi. Masalan, “ilm chirog‘i” birikmasi ilmni yorug‘lik ramzi bilan bog‘lab, uning inson hayotidagi ijobiy ahamiyatini ta’kidlaydi. Biroq har qanday perifraza albatta baholovchi ma’noga ega bo‘lmaydi; ayrimlari faqat tavsiflovchi vazifani bajaradi.

To‘rtinchi xususiyat — kontekstga bog‘liqlik. Birikmaning perifrazaviy vazifasi uning matnda qanday qo‘llanishiga qarab belgilanadi. Masalan, “temir yo‘l” oddiy terminologik birikma hisoblanadi. Uni avtomatik ravishda perifraza deb baholash mumkin emas. Perifrazada esa obyektning bevosita nomi o‘rniga uning muayyan belgisi yoki xususiyatini ko‘rsatuvchi ifoda ishlatiladi.

Beshinchi xususiyat — madaniy axborot tashish. Ayrim perifrazalar muayyan xalq vakillari uchun tanish bo'lgan tarixiy voqealar, mashhur shaxslar, geografik obyektlar yoki diniy tasavvurlar bilan bog'liq bo'ladi. Bunday birliklarni to'g'ri talqin qilish uchun til bilimidan tashqari madaniy bilim ham zarur.

Perifrazalarning uslubiy vazifalari ham keng qamrovli. Badiiy adabiyotda ular tasviriylik va obrazlilikni kuchaytiradi. Publitsistikada muayyan hodisaga munosabat bildirish, ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlash yoki matnni ta'sirchan qilish uchun xizmat qiladi. Ilmiy matnlarda esa ayrim perifrazalar tushunchani izohlash yoki muayyan shaxs va hodisani tavsiflash maqsadida qo'llanishi mumkin.

Shu bilan birga, perifrazalarning ortiqcha ishlatilishi matnni murakkablashtirishi va asosiy mazmunni anglashni qiyinlashtirishi mumkin. Shu sababli ulardan foydalanishda matnning janri, maqsadi va o'quvchining bilim darajasi hisobga olinishi lozim.

5. O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI PERIFRAZALARNING QIYOSIY TAHLILI VA TARJIMA MASALALARI.

O'zbek va ingliz tillaridagi perifrazalarni qiyosiy o'rganish ularning umumiy nominativ xususiyatlarini hamda milliy-madaniy farqlarini aniqlash imkonini beradi. Har ikki tilda perifrazalar obyektni tavsiflash, uning muhim belgisini ta'kidlash, nutqni obrazli qilish va matndagi takrorlarni kamaytirish vazifalarini bajaradi.

Quyidagi misollar ikki tildagi perifrazalarning ma'no va madaniy xususiyatlarini ko'rsatadi.

Perifraza	Anglatadigan tushuncha	Lingvomadaniy xususiyati
Oq oltin	Paxta	Paxtaning iqtisodiy va tarixiy ahamiyati
Ilm chirog'i	Ilm yoki bilim	Ilmning yorug'lik va ma'rifat bilan bog'lanishi
The Bard of Avon	Uilyam Shekspir	Ingliz adabiyoti va Shekspir merosi
The Emerald Isle	Irlandiya	Yashil tabiat va geografik obraz
Land of the Rising Sun	Yaponiya	Mamlakat nomi bilan bog'liq tarixiy-geografik ramz
The Father of English Poetry	Jefri Choser	Ingliz adabiyoti tarixidagi mavqe

Jadvaldagi misollar perifrazalarning turli semantik manbalarga asoslanishini ko'rsatadi. "Oq oltin" iqtisodiy va tarixiy mazmunni, "ilm chirog'i" ma'naviy qadriyatni, "the Bard of Avon" esa adabiy meros va geografik aloqadorlikni ifodalaydi.

“The Emerald Isle” hamda “Land of the Rising Sun” kabi birliklarda tabiat va geografik tasavvurlar muhim o‘rin tutadi.

Qiyosiy tahlilda perifrazalarning o‘zaro muqobilligiga alohida e’tibor berish lozim. Ayrim perifrazalar boshqa tilda to‘g‘ridan-to‘g‘ri muqobilga ega bo‘lishi mumkin. Boshqalarini esa so‘zma-so‘z tarjima qilish ularning mazmunini to‘liq yetkazmaydi.

Masalan, “the Emerald Isle” birikmasini “Zumrad orol” deb tarjima qilish mumkin. Biroq ingliz tilidagi asl ifoda Irlandiyani anglatishi haqida ma’lumotga ega bo‘lmagan o‘quvchi bu nomning geografik ma’nosini anglamasligi mumkin. Shu sababli matnning maqsadiga qarab “Zumrad orol — Irlandiyaning obrazli nomi” tarzidagi izohli tarjima ma’qul bo‘lishi mumkin.

Xuddi shuningdek, “the Bard of Avon” birikmasini “Avon shoiri” deb tarjima qilish ifodaning umumiy mazmunini yetkazadi, ammo Shekspirga ishora qilayotganini o‘quvchiga tushuntirmasligi mumkin. Tarjimada “Avon shoiri — Uilyam Shekspirning adabiyotda qo‘llanadigan nomi” kabi izoh berish madaniy mazmunni aniqroq ifodalashga yordam beradi.

“Oq oltin” perifrazasini ingliz tiliga “white gold” shaklida tarjima qilish mumkin. Biroq bu birikma ingliz tilida boshqa kontekstlarda ham uchrashi mumkinligi sababli, tarjimon matnda aynan paxta nazarda tutilayotganini aniqlashi kerak. Zarur hollarda “white gold (cotton)” shaklidagi izohdan foydalanish mumkin.

Tarjimada quyidagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, **to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima** usuli. Agar perifrazaning obrazli tuzilishi va mazmuni qabul qiluvchi tilda ham tushunarli bo‘lsa, uning tarkibiy qismlarini bevosita tarjima qilish mumkin.

Ikkinchidan, **izohli tarjima** usuli. Perifraza tarixiy yoki milliy-madaniy bilimlarni talab qilsa, uning anglatadigan tushunchasi qo‘shimcha izoh bilan beriladi.

Uchinchidan, **funksional muqobilni tanlash** usuli. Agar so‘zma-so‘z tarjima asl ifodaning ma’nosi va uslubiy ta’sirini saqlay olmasa, qabul qiluvchi tilda vazifasi o‘xshash bo‘lgan ifoda tanlanadi.

To‘rtinchidan, **asl ifodani saqlash** usuli. Ayrim tarixiy yoki adabiy perifrazalar matnda o‘zining madaniy ahamiyatini yo‘qotmasligi uchun asl shaklda qoldirilib, zarur holatda izohlanadi.

Demak, perifrazalarni tarjima qilish jarayonida faqat so‘zlarning lug‘aviy muqobillarini topish bilan cheklanmasdan, ularning kontekstual ma’nosi, madaniy assotsiatsiyalari va uslubiy vazifasini ham saqlash zarur. Bu yondashuv tillararo muloqotning aniqligi va madaniyatlararo tushunishni ta’minlashga xizmat qiladi.

XULOSA:

O‘zbek va ingliz tillaridagi perifrazalarning lingvokulturologik tahlili shuni ko‘rsatadiki, perifraza tilning nominativ va uslubiy imkoniyatlarini namoyon etuvchi, shu bilan birga muayyan madaniy bilimlarni ifodalashi mumkin bo‘lgan muhim til

hodisasidir. U narsa, hodisa, shaxs yoki tushunchani bevosita nomlash o'rniga, uning muhim belgisi, xususiyati yoki aloqadorligi orqali tavsiflash imkonini beradi.

Tadqiqot davomida perifrazalarning semantik, uslubiy va lingvomadaniy xususiyatlari o'zaro bog'liq ekanligi aniqlandi. Ularning ayrimlari milliy tarix, iqtisodiy tajriba va adabiy meros bilan bog'liq bo'lsa, boshqalari tabiat, geografik muhit, diniy qarashlar va ma'naviy qadriyatlarni ifodalaydi. O'zbek tilidagi "oq oltin" va ingliz tilidagi "the Bard of Avon", "the Emerald Isle" kabi ifodalar perifrazalarning muayyan obyektni tavsiflash bilan birga, madaniy axborotni ham yetkazishini ko'rsatadi.

O'zbek va ingliz tillaridagi perifrazalar umumiy nominativ va obrazli xususiyatlarga ega bo'lsa-da, ularning milliy-madaniy mazmuni har doim ham bir-biriga mos kelavermaydi. Bu holat, ayniqsa, tarixiy shaxslar, diniy tushunchalar va geografik ramzlar bilan bog'liq perifrazalarni tarjima qilishda yaqqol namoyon bo'ladi. Shu sababli perifrazalarni tarjima qilishda to'g'ridan-to'g'ri tarjima, izohli tarjima, funksional muqobil va asl ifodani saqlash kabi usullardan vaziyatga mos ravishda foydalanish lozim.

Shuningdek, perifrazalarni lingvokulturologik jihatdan o'rganish til va madaniyatning o'zaro ta'sirini chuqurroq tushunish, milliy-madaniy o'ziga xosliklarni aniqlash va tillararo muloqotda yuzaga keladigan semantik muammolarni bartaraf etish uchun muhimdir. Kelgusida o'zbek va ingliz tillaridagi perifrazalarni kengroq matn materiallari asosida, ularning tarixiy rivojlanishi, qo'llanish chastotasi, uslubiy vazifalari va tarjima strategiyalarini hisobga olgan holda o'rganish mazkur yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarning samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hojiyev A. *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002.
2. Rahmatullayev Sh. *O'zbek tilining frazeologik lug'ati*. — Toshkent: Qomuslar bosh tahririyati, 1992.
3. Galperin I. R. *Stylistics*. — Moscow: Higher School, 1977.
4. Kunin A. V. *Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka*. — Moscow: Vysshaya shkola, 1986.
5. Maslova V. A. *Lingvokulturologiya*. — Moscow: Akademiya, 2001.
6. Telia V. N. *Russkaya frazeologiya: semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekty*. — Moscow: Shkola "Yazyki russkoy kultury", 1996.
7. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
8. Oxford English Dictionary. *Oxford English Dictionary Online*. — Oxford University Press. — Elektron lug'at.